

Evaluering af Til Døden Os Skiller

Petersen, Jesper

Publication date:
2025

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Petersen, J. (2025). *Evaluering af Til Døden Os Skiller*. RelSam Research.

Evaluering af Til Døden Os Skiller

Udarbejdet af RelSam Research
For Til Døden Os Skiller
Forfattet af Jesper Petersen

København 2025
ISBN: 978-87-975790-0-8
© RelSam Research og forfatteren

Indholdsfortegnelse

1 Sammenfatning	4
2 Indledning.....	5
2.1 Baggrund	5
2.2 Til Døden Os Skiller.....	6
2.3 Tidligere forskning og formål med evalueringen	7
2.4 Metode og data	8
3 Interviewundersøgelse	10
3.1 Henvist til TiDOS	10
3.1.1 Kvantitativ undersøgelse.....	11
3.1.2 Kvalitativ undersøgelse.....	13
3.2 Nikahfastholdelse	14
3.2.1 Baggrund.....	15
3.2.2 Frigørelse gennem islamisk skilsmisse.....	16
3.2.3 Weaponized talaq	18
3.3 Skilsmisseritualet	19
3.3.1 Et socialfagligt blik	19
3.3.2 Bøn og skilsmisshedokumenter	20
3.3.2 Frihed	22
3.4 Effektmåling	23
3.4.1 Drømmen om skilsmisse.....	24
3.4.2 Frigørelse gennem islamisk skilsmisse.....	25
3.4.3 Alle er ude af nikahfastholdelse.....	27
4 Anbefalinger	29
5 Litteratur	30

1 Sammenfatning

Til Døden Os Skiller¹ (herfra TiDOS) er den eneste institution i Skandinavien, som faciliterer islamisk skilsmisse (uden særlig grund) til kvinder uden særlig grund, uden forudgående mægling og uden deres mænds samtykke. TiDOS fungerer ikke som en parallelretslig domstol men stiller et skilsmisseritual forankret i kognitiv terapi til rådighed for kvinder, som ønsker at slippe ud af nikahfastholdelse (fastholdelse i et islamisk ægteskab).

Nikahfastholdelse udgør for nogle kvinder en alvorlig barriere – og for andre en uoverkommelig barriere – som medfører, at de ikke er modtagelige over for den hjælp, som myndigheder tilbyder kvinder, der er udsat for tvingende kontrol, æresmotiveret kontrol og post-separationsvold. For nuværende er danske myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører ikke i stand til at løse problemer relateret til nikahfastholdelse, og de står derfor magtesløse over for kvinder, som finder den islamiske skilsmisse essentiel for deres frigørelse.

TiDOS, som udgør et samarbejde mellem Exitcirklen og Mariam Moskeen, adresserer nikahfastholdelse holistisk ved både at tilbyde voldsfaglig behandling og facilitere islamisk skilsmisse. Det vil sige, at TiDOS har været i stand til at bekæmpe religiøs vold og kontrol på områder, hvor myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører er stærkt udfordrede og til tider magtesløse.

Desuden løser TiDOS gennem deres islamiske skilsmissepraksis udfordringer med weaponized talaq – situationer hvor kvinder afstår forældremyndighed, store pengebeløb og lignende for som modydelse at få islamisk skilsmisse. Det vil sige, at TiDOS bekæmper parallelretslige praksisser, som underminerer dansk lovgivning.

I perioden 2021–2023 foretog Til Døden Os Skiller 112 islamiske skilsmisser, hvoraf størstedelen af henvendelserne kom fra myndigheder eller statsstøttede civilsamfundsaktører. Det vil sige, at TiDOS udgør en integreret del af, hvordan nogle myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører hjælper kvinder ud af vold og kontrol i sager, hvor nikahfastholdelse udgør en del af problemstillingen.

Denne evaluering viser tydeligt, at TiDOS's arbejdsmetoder og skilsmisseritual løser kvinders udfordringer med nikahfastholdelse og har en varig effekt. Kvindernes robusthed i forhold til at sige fra over for religiøs vold og kontrol forbedres signifikant gennem indsatsen, og religion konverteres for kvinderne fra at udgøre et kontrolregime til at blive et redskab i deres personlige frihedskamp.

¹ I 2024 skiftede Til Døden Os Skiller navn til Kvinde Kend Din Ret.

2 Indledning

2.1 Baggrund

Religiøse, parallelretslige problemstillinger på familierådet har været kendt i dansk forskning siden 2011, hvor det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI) udgav rapporten *Parallelle Retsopfattelser* (Liversage & Jensen, 2011). Denne rapport dokumenterede, hvordan mænd fastholder kvinder i nikah (islamiske ægteskab). Det vil sige, at til trods for at disse kvinder er skilt under dansk lov – eller aldrig har været gift under dansk lov – så opfatter de sig selv som værende i et islamisk ægteskab. Fænomenet betegnes nikahfastholdelse og er et velkendt fænomen i lande, som muslimer har migreret til såsom USA (Macfarlane, 2012), Canada (ibid.), Australien (Krayem & Krayem, 2021), Storbritannien (Walker, 2016), Norge (Brekke, Hadi, & Kozaric, 2022), Sverige (Roald, 2009), Finland (Al-Sharmani, Mustasaari, & Ismail, 2017), Holland (Eijk, 2019) og Tyskland (Jaraba, 2020).

Nikahfastholdelse opstår, fordi nogle muslimer mener, at en kvinde udelukkende kan blive islamisk skilt, hvis hendes mand samtykker, eller en islamisk domstol udsteder skilsmissen. Der er ingen islamiske domstole i Danmark, og derfor vil mandens samtykke typisk være nødvendigt, for at de berørte kvinder kan komme ud af deres nikah. Således udgør nikahfastholdelse en barriere i forhold til nogle muslimske kvinders mulighed for at træffe beslutning om at forlade deres partner.

Det er veldokumenteret i både dansk og international forskning, at mænd anvender nikahfastholdelse til at udøve omfattende skade på deres (eks)koner gennem eksempelvis psykisk vold, jævnlige voldtægter i et post-separationsvoldsmønster, isolation og indespærring, udskamning i æresdynamikker og forhindring af at deres (eks)kone finder en ny partner (Liversage & Petersen, 2020; Petersen, 2024). Desuden anvender nogle familier nikahfastholdelse i udøvelsen af æresmotiveret kontrol (Petersen, 2025b). Nyere forskning har dokumenteret, hvordan kvinder oplever nikahfastholdelse som et mentalt fængsel, de ikke kan undslippe (ibid.). Derfor er det ikke usædvanligt, at ofre for nikahfastholdelse udvikler PTSD, og nogle kan blive selvmordstruede (se afsnit 3.2.1). Ligeledes kan børn kan have følgekonskvenser af at vokse op i en familie, hvor der udøves nikahfastholdelse.

Til trods for adskillige handleplaner og lovændringer igennem de seneste 12 år (se afsnit 3.2.1), står danske myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører desværre ofte magtesløse over for problemer relateret til nikahfastholdelse (Petersen, 2025b). Det er derfor udbredt, at medarbejdere i danske myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører søger hjælp hos imamer og i moskeer, hvilket kan være problematisk (ibid.). Eksempelvis risikerer kvinderne re-traumatisering, når islamiske institutioner forsøger at mægle mellem en kvinde og hendes voldelige partner, hvilket er et veldokumenteret fænomen både i dansk og international forskning (Bowen, 2016; Liversage & Petersen, 2020). Ligeledes afviser mange islamiske autoriteter at

udstede skilsmissepapirer uden mandens samtykke, hvilket kan gøre processen irrelevant for kvindes behov (Jaraba, 2019; Liversage & Petersen, 2020).

Til Døden Os Skiller (herfra TiDOS) udgør et samarbejde mellem Exitcirklen – Veje ud af Psykisk Vold og Mariam Moskeen, hvorunder kvinder tilbydes islamisk skilsmisse uden særlig grund, uden forudgående mægling og uden samtykke. Formålet med TiDOS er at adressere det spirituelle behov i form af islamisk skilsmisse, som et segment af kvinder føler i forbindelse med deres frigørelse fra en voldelig partner eller fællesskaber, som udøver æresmotiveret kontrol. Denne evaluering undersøger, om TiDOS's islamiske skilsmissepraksis hjælper kvinder ud af nikahfastholdelse.

2.2 Til Døden Os Skiller

Mariam Moskeen har siden 2016 tilbudt islamisk skilsmisse, men økonomisk ressourcemangel har udgjort en barriere i forhold til at imødekomme den store efterspørgsel. TiDOS blev etableret i 2021 med økonomisk støtte fra primært Oak Foundation Denmark, og antallet af skilsmisser har, som det fremgår af figur 1, været stødt stigende i perioden fra 2021–2023.

Figur 1: Antal skilsmisser per år i Mariam Moskeen fra 2016–2020 (n=24) og TiDOS fra 2021–2023 (n=112).

Tilførslen af ressourcer har gjort det muligt for TiDOS at ansætte en projektleder, Josephine Amanda Borowska Jørgensen, som står for den daglige drift og følger op på skilsmisssagerne – både i forhold til at hjælpe kvinderne igennem den islamiske skilsmisseproces og i forhold til

praktiske anliggender. Sidstnævnte kan handle om lavpraktiske ting såsom at oprette et nyt telefonnummer, men det kan også handle om assistance med anmeldelser til politiet eller at finde en krisecenterplads.

TiDOS laver desuden oplysningsarbejde i forhold til at udbrede viden om kvinders ret til islamisk skilsmisse gennem landsdækkende kampagner i det offentlige rum, på sociale medier og ved hjælp af flyers, der distribueres til myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører, som arbejder med kvinder i målgruppen.

TiDOS arbejder ud fra ideen om at facilitere menneskers frihedskampe, der hvor kampene foregår. Ud over islamisk skilsmisse faciliterer TiDOS som den eneste institution i Danmark islamiske ægteskaber mellem muslimske kvinder og ikke-muslimske mænd. Blandt islamisk lærde anses sådanne ægteskaber almindeligvis for at være forbudte (haram), mens muslimer i Danmark finder dem mindre problematiske.² Ligeledes har TiDOS udarbejdet en islamisk ægteskabskontrakt, som sikrer kvinders grundlæggende rettigheder. Eksempelvis er islamisk polygami tilladt under dansk lov (Vinding & Petersen, 2023), men TiDOS's ægteskabskontrakt forbyder denne praksis. To af de seks informanter til denne undersøgelse har levet i polygame ægteskaber (se figur 2).

2.3 Tidligere forskning og formål med evalueringen

Effekten af TiDOS's metoder er allerede veldokumenteret i forskningen. Et studie fra 2016–2018 har vist, at selvom Khankans insisteren på kvinders ubetingede ret til islamisk skilsmisse har været kontroversiel i nogle muslimske netværk, så har skilsmisserne ofte haft den ønskede effekt – selv i højkonfliktsager. I studiet, som udgjorde en opfølgning på fem islamiske skilsmissesager, var fire kvinder kommet videre med deres liv, mens en stadig oplevede nikahfastholdelse. Desuden viste studiet, at et segment af islamiske autoriteter bakker op om Khankans rettighedsbaserede arbejde med islamisk skilsmisse (Petersen, 2022).

Et studie fra foråret 2021, som fulgte op på yderligere seks skilsmissesager, viste at fem kvinder var kommet videre med deres liv, mens en kvinde stadig oplevede nikahfastholdelse (Petersen, 2025a). For en grundigere gennemgang af konklusionerne henvises til de to studier.

Ovennævnte studier viser tydeligt, at skilsmissepraksissen i Mariam Moskeen, som TiDOS har videreudviklet, hjælper flertallet af kvinder ud af nikahfastholdelse. Formålet med denne evaluering er at yderligere undersøge effekten af TiDOS's facilitering af islamiske skilsmisser for kvinder, som har oplevet nikahfastholdelse. Desuden undersøger evalueringen forholdet mellem velfærdsstatens socialfaglige praksis og TiDOS.

² Wilke har i henholdsvis 2015 og 2024 spurgt danske muslimer, om ”Hvis du har/havde en datter, ville du så acceptere, at din datter blev gift med en person, der ikke var muslim?” I 2015 svarede 43,7 procent nej, mens 40 procent svarede nej i 2024 (Bigum, Vibjerg, & Momme, 2024).

2.4 Metode og data

Evalueringen er baseret på seks semi-strukturerede interviews med kvinder, som har fået islamisk skilsmisse i TiDOS mellem 2021–2023. Informanterne er udvalgt med hjælp fra Khankan og Jørgensen, som har vejledt i forhold til at identificere kvinder, som var blevet skilt mindst 6 måneder før invitationen til at deltage i undersøgelsen, og som kunne interviewes med minimal risiko for re-traumatisering (Rothschild, 2000). Interviewene er gennemført i april, maj og juni 2024.

Khankan og Jørgensen inviterede otte kvinder til at deltage i evalueringen. Af disse var alle otte kommet ud af nikahfastholdelse. Der blev imidlertid kun gennemført seks interviews, eftersom en kvinde grundet travlhed aflyste to gange, og et interview blev afbrudt af intervieweren, fordi informanten viste tegn på re-traumatisering. Seks interviews er tilstrækkeligt til at gennemføre den kvalitative del af evalueringen, og derfor blev der ikke sat yderligere interviews op (Bernard, 2011, pp. 154-155). Interviewerne er transskriberet og strukturelt kodet i to cyklusser i NVivo (Saldana, 2016, pp. 97-101). Alle seks informanter er anonymiseret.

Navn	Islamisk skilsmisse	Civil skilsmisse	Baggrund	Skilsmissegrund
Iman	2023	Ikke civilt gift	Født og opvokset i Danmark	Tvingende kontrol
Ayan	2023	Efter islamisk skilsmisse	Indvandrer fra EU-land. Familiebaggrund i MENAPT-land	Islamisk polygami, æresmotiveret kontrol og tvingende kontrol
Bushra	2023	Ikke civilt gift ³	Flygtning fra MENAPT-land	Tvingende kontrol
Hafsa	2023	Før islamisk skilsmisse	Flygtning fra Sydøstasien	Islamisk polygami og post-separationsvold
Samira	2022	Ikke civilt gift	Indvandrer fra MENAPT-land (familiesammenført)	Tvingende kontrol
Nour	2021	Før islamisk skilsmisse	Efterkommer fra MENAPT-land	Æresmotiveret kontrol, tvingende kontrol og post-separationsvold

Figur 2: Oversigt over informanter til interviewundersøgelsen

³ Bushra forklarer, at hun blev gift som mindreårig i sit oprindelsesland, og derfor kunne hun ikke få sit ægteskab registreret i Danmark.

Evalueringen er desuden baseret på feltobservationer under 14 islamiske skilsmisseritualer i TiDOS, relevant skriftlig kommunikation til/fra TiDOS's email, interviews med Khankan og Jørgensen, TiDOS's arkiv over islamiske skilsmisser og relevante data fra forskningsprojektet "Producing Sharia in Context" på Københavns Universitet. Alle data er fra perioden 2021–2023.

Sammenligning af TiDOS med normative parallelle retspraksisser er baseret på konklusionerne fra forskningsprojektet "Producing Sharia in Context" (fx Petersen, 2025b) og den nationale undersøgelse af parallelle retspraksisser fra VIVE (Liversage & Petersen, 2020).

TiDOS indsamler oplysninger på de islamiske skilsmissesager, som de håndterer. Nogle af disse data – såsom statistik over henvendelser (se afsnit 3.1.1) – er indsamlet tilstrækkeligt systematisk til, at de kan anvendes i evalueringen.

Evalueringen er blevet gennemgået med Khankan den 11. december 2024, hvilket har givet anledning til enkelte smårettelser uden nævneværdig betydning.

3 Interviewundersøgelse

Interviewundersøgelsen afdækker: 3.1) Hvordan kvinder henvises til eller selv finder TiDOS; 3.2) Detaljerne i den nikahfastholdelse de henvender sig med; 3.3) Deres oplevelse af TiDOS's skilsmisseritual; 3.4) Effekten af islamisk skilsmisse i TiDOS.

3.1 Henvist til TiDOS

Ayan, Bushra, Hafsa og Nour henvendte sig ikke til at andre imamer eller moskeer, før de henvendte sig til TiDOS. Det vil sige, at TiDOS var deres førstevalg. Samira henvendte sig først til en mandlig imam, som fortalte, at han ikke laver skilsmisser, hvorefter hun gik til TiDOS, mens Iman gjorde tre forsøg på at blive skilt hos mandlige imamer, inden hun henvendte sig til TiDOS. Hun fortæller, at hendes mand kontaktede disse imamer og truede dem til at blande sig uden om.

Ingen af de seks informanter finder det problematisk at blive skilt med assistance fra en kvindelig imam. Nour udtrykker, at hun foretrækker en kvindelig imam, mens de øvrige fem informanter er indifferente. Det vigtigste for alle seks informanter er, at skilsmissen følger islamiske regler. Dog bemærker Iman, at hun nok ville have taget tørklæde på, hvis hun skulle mødes med en mandlig imam. Det gjorde hun ikke, da hun skulle mødes med Khankan. Nour fortæller som den eneste, at hun bevidst undgik mandlige imamer, og derfor var TiDOS det eneste rigtige sted for hende.

Det er forventeligt, at de kvinder, som har valgt at blive skilt i TiDOS, ikke anser køn for at være et problem. Under interviewet med Jørgensen og ved gennemgangen af TiDOS's ind- og udgående kommunikation blev identificeret tre sager, hvor kvinder skiftede mening inden dagen for deres skilsmisse, hvorefter de blev skilt hos en mandlig imam i stedet. I alle tre sager spillede TiDOS dog en vigtig rolle som katalysator for kvindernes proces, og i en af sagerne deltog TiDOS ved skilsmissen ude af huset for at sikre sig, at skilsmissen foregik på en ordentlig måde.

Puljen af data fra "Producing Sharia in Context" viser desuden, at der eksisterer et segment af kvinder, som ikke ønsker at blive skilt hos en kvindelig imam. Det er imidlertid almindeligt at imamer og moskeer i Danmark har afgrænsede målgrupper – eksempelvis baseret på etnisk baggrund. Det er med andre ord usædvanligt at målgruppen for en imam er afgrænset på grund af køn, men det er almindeligt, at en imams målgruppe er afgrænset.

Der er stor diversitet i gruppen af kvinder, som bliver skilt i TiDOS, hvilket er et tegn på, at TiDOS er bredt anerkendt i segmentet af kvinder, som ønsker skilsmisse hos en kvindelig imam eller er indifferente i forhold til køn. Blandt kvinder, der bliver skilt i TiDOS, er der stor variation i etnisk baggrund, alder, religiøst tilhørsforhold og om personen er indvandrers, efterkommer eller konvertit. Kvinder, der bliver skilt i TiDOS, har med andre ord ikke en bestemt profil, hvilket

indikerer, at TiDOS har en bred målgruppe. TiDOS's vækstrater (se figur 1) indikerer ligeledes, at deres målgruppe udgør et anseligt segment af muslimske kvinder.

I øvrigt har TiDOS i nogle sager haft en effekt på kvinder, som ikke ønsker skilsmisse hos en kvindelig imam. Dataene fra "Producing Sharia in Context" inkluderer eksempelvis sager, hvor myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører har henvist og i nogle tilfælde endda presset på for at kvinder skulle henvende sig til TiDOS. Det har i nogle sager resulteret i, at kvinderne har lagt mandlige imamer under pres for at de skulle hjælpe dem med skilsmisse. Desuden er der i disse data eksempler på, at kvinder har truet deres mænd med at søge skilsmisse i TiDOS, hvorefter deres mand er gået til en anden moske for at blive skilt (for at undgå at tabe ansigt).

3.1.1 Kvantitativ undersøgelse

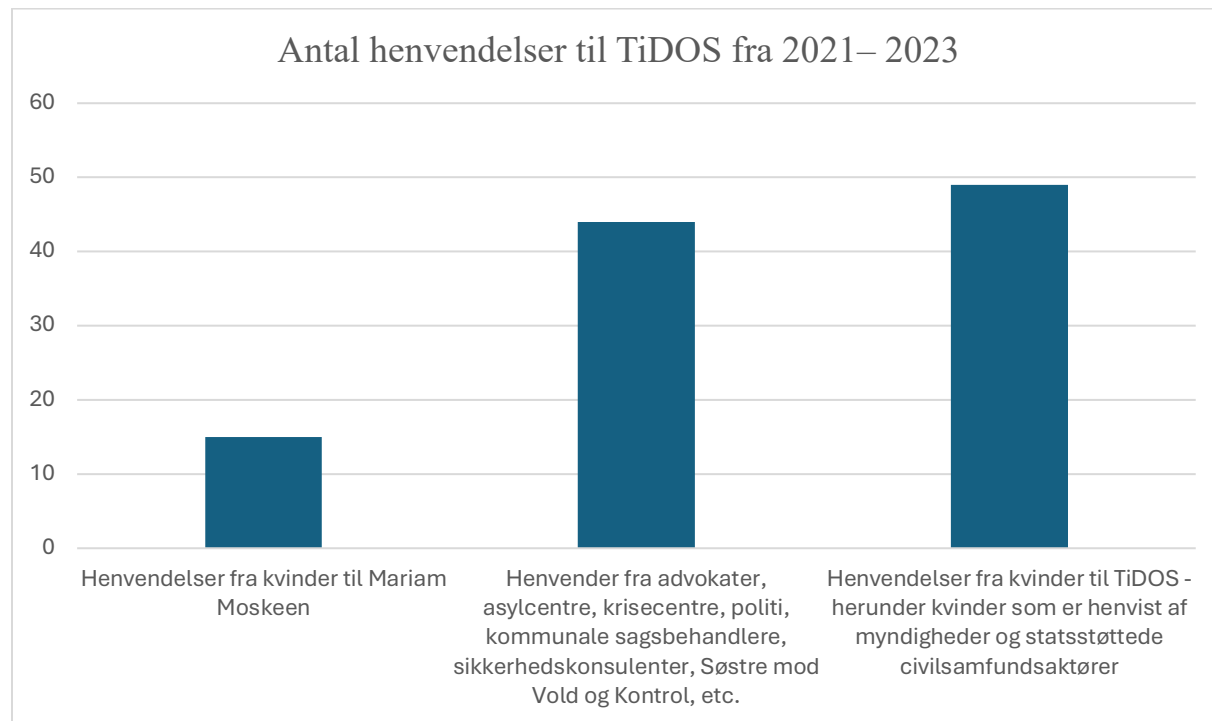
Fra februar 2021 til december 2023 foretog Mariam Moskeen 112 islamiske skilsmisser. Ud af disse henvendte 15 personer (13 procent) sig direkte til moskeen, mens resten kontaktede TiDOS (83 procent).⁴ Ud af henvendelserne til TiDOS (n=93) kom 44 henvendelser (47 procent) fra medarbejdere i myndigheder eller statsstøttede civilsamfundsaktører på vegne af kvinder, mens 49 henvendelser (53 procent) kom fra kvinderne selv. Det skal dog bemærkes, at mange kvinder henvender sig til TiDOS, fordi de er blevet henvist af myndigheder eller statsstøttede civilsamfundsaktører. Dette gælder eksempelvis for fem af informanterne til denne evaluering: En blev henvist af politiet, og fire blev henvist af statsstøttede civilsamfundsaktører (en NGO og tre krisecentre). Nour er den eneste, som selvstændigt – uden involvering fra myndigheder eller statsstøttede civilsamfundsaktører – fandt TiDOS gennem en søgning på Google.

Det er et velkendt fænomen både i forskning (Petersen, 2025b) og i medier (Birk, 2021a, 2021b; Eiby, 2022; Mencke & Sabah, 2024), at myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører henviser kvinder, som har brug for en islamisk skilsmisse til imamer og danske moskeer – og at der i nogle tilfælde opstår uformelle samarbejdsrelationer. Henvisningerne skyldes, at myndigheder og de statsstøttede civilsamfundsaktører ikke selv kan løse problemstillinger relateret til islamisk skilsmisse, og i nogle tilfælde kan fraværet af en islamisk skilsmisse gøre det vanskeligt eller helt umuligt at hjælpe kvinder ud af tvingende kontrol, æresmotiverede konflikter og post-separationsvold.

Selv medarbejder i myndigheder og civilsamfundsaktører med nul-samarbejdspolitikker vælger ofte at afvige fra nul-samarbejdspolitikker, når kvinder beder dem om hjælp til at blive islamisk skilt. Dette er en praksis, som er fortsat efter den omfattende indskærpelse af nul-samarbejdspolitikker i efteråret 2024. Medarbejdere, som på denne måde handler uautoriseret, vil typisk fremhæve, at de ikke har andre handlemuligheder, og at nul-samarbejdspolitikkerne ikke løser kvindernes problemer med nikahfastholdelse. De mener derfor, at de ved at kontakte

⁴ Fire henvendelser i TiDOS's data er registreret som ukendt.

imamer og moskeer giver kvindernes velbefindende og løsning af sociale problemer førsteprioritet (Petersen, 2025b).

Figur 3: Antal henvendelser til TiDOS fra 2021–2023.

De skriftlige henvendelser til TiDOS fra myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører bærer præg af, at det er mindre tabuiseret at kontakte TiDOS end andre imamer og moskeer i Danmark. Dette hænger formentlig sammen med, at TiDOS fastholder, at kvinder har en ukrænkelig ret til islamisk skilsmisse uden særlig grund, uden forudgående mægling og uden mandens samtykke. TiDOS syntes at have et image blandt medarbejdere i danske myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører som en organisation, der kæmper for kvinders rettigheder. Dette er i en grad, så Familieretshuset den 2. juni 2023 indskrev i deres arbejdsgange, at man kunne henvende sig til Sherin Khankan for hjælp med islamisk skilsmisse (Mencke & Sabah, 2024). Denne praksis ophørte dog, da den gennem en række historier i medierne fik politisk bevågenhed (ibid.).

I forbindelse med evalueringen er der indsamlet dokumentation for, at andre myndigheder end Familieretshuset indgår i uformelle samarbejder med TiDOS. Ligeledes er det værd at bemærke, at danske myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører har været de primære aftagere af materiale fra TiDOS om retten til skilsmisse og retten til at gifte sig med hvem man vil.

3.1.2 Kvalitativ undersøgelse

Som beskrevet i afsnit 3.1.1 så blev fem af de seks informanter i den kvalitative undersøgelse henvist til TiDOS af myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører. Samira fortæller eksempelvis, at hun bad det krisecenter, hun boede på om hjælp til at blive islamisk skilt, hvorefter en medarbejder googledede islamisk skilsmisse og fandt TiDOS. Bushra og Iman blev ligeledes henvist fra krisecentre, men dette var af medarbejdere som allerede kendte TiDOS.

Mens Samira og Bushra blev henvist til TiDOS forholdsvis tidligt i deres forløb, så oplevede Iman noget, hun italesætter som et systemkollaps. Hun beretter om et langt forløb, hvor hun har været i kontakt med adskillige myndigheder, som hun mener, har misforstået hende og handlet uhensigtsmæssigt på en lang række områder. En af disse er i forhold til Imans italesættelse af sit behov for at blive islamisk skilt, hvilket, hun føler, blev ignoreret eller anset for irrelevant. Derfor holdt hun til sidst op med at italesætte sit behov: ”Det har ikke været myndighederne, jeg har gået til. De har ikke kunnet forstå, hvilken værdi, der bliver sat i at få en islamisk skilsmisse. Så de har været vildt uforstående over for generelt islam og sådan.” Hun tilføjer at:

Det er jo det, systemet ikke kan forstå. De kan jo ikke forstå det aspekt. Det vil de jo aldrig kunne forstå. Og så oplever man bare det her systemkollaps, fordi de kan jo ikke sætte sig ind i det overhovedet, at der er også noget inden for islam.... De syntes jo, at man er helt tosset, hvis man kommer og siger sådan noget.

Iman mener hverken, at myndighederne eller de statsstøttede civilsamfundsaktører, hun har været i kontakt med, kunne tilbyde hende relevant hjælp. Hun efterspurgte hjælp til en islamisk skilsmisse, men dette behov, fortæller hun, blev konsekvent ignoreret af myndighederne – inklusive den religiøse dimension af hendes mands udøvelse af tvingende kontrol.

Det ændrede sig imidlertid anden gang, hun var på krisecenter, hvor hun blev mødt af en medarbejder, som sagde til hende: ”Jeg syntes, at du skal tage kontakt til det her [TiDOS]. Der kan du få en islamisk skilsmisse”. Det gjorde Iman, og det blev første skridt på vejen væk fra hendes mand.

Imans oplevelser med myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører står i skarp kontrast til Ayans erfaringer. Ayan var i en årrække sygemeldt med en depression, og blev af kommunen henvist til en NGO, hvor en årvågen medarbejder bemærkede, at Ayan var i et voldeligt parforhold. Dette førte til en samtale på tomandshånd, hvor Ayan forklarede til medarbejderen, at der ikke var noget at gøre, for hun var islamisk gift, og hendes mand ville ikke skilles islamisk. Medarbejderen overbeviste imidlertid Ayan om, at hun kunne blive skilt islamisk. Ayan fortæller om mødet med medarbejderen, at:

Og jeg kunne godt blive skilt. Det er [medarbejderens] ord: ”Du kan godt blive [islamisk] skilt. Det ved du godt, ikke?” Så [sagde] jeg ”nej.” ”Jo”, sagde hun ”du kan godt”. ”Nej”, sagde jeg, ”det ved jeg ikke.” [Så sagde hun]: ”Fordi kvinder har også rettighed i islam.

Det vidste du ikke?” sagde hun. Så sagde [jeg] ”nej. Jeg har altid fået at vide, at det er kun mænd, der kan give skilsmisse.”...

Ayan fortæller, at ”det var en øjenåbner” for hende, at denne medarbejder forklarede, at kvinder har ret til islamisk skilsmisse. Mødet med ovenstående medarbejder tændte et håb hos Ayan, og et år senere var hun ude af sin depression, fri af psykofarmaka, skilt under dansk lov, islamisk skilt, fraflyttet sin mand og i arbejde. Detaljerne i dette forløb er uddybet i afsnit 3.4.1. Her er det tilstrækkeligt at bemærke, at muligheden for at blive islamisk skilt gav Ayan et håb, fordi netop nikahfastholdelsen var den altafgørende barriere, som afholdt hende fra at kæmpe for sin frihed. Da hun blev interviewet til undersøgelsen to år senere, var hun helt fri af sin nikahfastholdelse og havde begyndt et nyt liv.

Hafsa's historie afviger fra de øvrige fem informanternes historie. Mens Hafsa mener, at civil skilsmisse er tilstrækkelige, så mener hendes mand, som har en anden etnisk baggrund end Hafsa, at de ikke er skilt før, at han har samtykket til islamisk skilsmisse. Han har endda velvilligt skrevet under på en skilsmisse i Familieretshuset, efter at Hafsa har grebet ham i at have indgået endnu et islamisk ægteskab og dermed fået en kone nummer to. På dette tidspunkt er Hafsa ikke bekendt med fænomenet islamisk skilsmisse, men da hun kommer i kontakt med politiet for at anmelde post-separationsvold (efter den civile skilsmisse), forklarer politiet til Hafsa, at hendes mand ikke anerkender den civile skilsmisse. Hafsa svarer, at: ”Er han dum? Hvis de [Familieretshuset] én gang skriver på papir, så vi bliver skilt, men alligevel, han siger ’nej, og dit og dat.’” Hafsa følger dog politiets anbefaling og kontakter TiDOS, hvor hun bliver islamisk skilt.

Den kvalitative undersøgelse af henvendelser til TiDOS viser tydeligt, at danske myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører anvender TiDOS til at udføre opgaver, som de for nuværende ikke selv er i stand til at håndtere, og den kvantitative undersøgelse viser, at dette er normativt for sagerne i TiDOS. At få kvinder ud af nikahfastholdelse er en vigtig del af at hjælpe nogle kvinder ud af vold og kontrol, og i sådanne sager kan det være vanskeligt – eller umuligt – at hjælpe kvinder, hvis ikke man kan adressere nikahfastholdelse. Fem af de seks informanter til den kvalitative undersøgelse så det som essentielt, at de blev islamisk skilt, hvis de skulle forlade deres mand og starte et liv fri af vold og kontrol. TiDOS tager ikke penge for at udføre de islamiske skilsmisser – hverken fra kvinderne eller fra myndigheder eller statsstøttede civilsamfundsaktører.

3.2 Nikahfastholdelse

Kvinder oplever nikahfastholdelse på forskellige måder. Det mest almindelige er, at nikahfastholdelse anvendes som et kontrolredskab i kendte kontrolmønstre såsom tvingende kontrol, æresmotiveret kontrol og post-separationsvold (Krayem & Krayem, 2021; Petersen, 2025b; Walker, 2016). Omfang af nikahfastholdelse kendes ikke, eftersom al forskning i fænomenet er kvalitativ. Der er dog dynamikker i de parallelle retspraksisser, som indikerer at

efterspørgslen på islamisk skilsmisse i Danmark er omfattende (for en uddybning se Petersen, 2025b).

3.2.1 Baggrund

Skiftende regeringer har igennem tiden forsøgt at løse problemerne relateret til nikahfastholdelse. I 2012 præsenterede den daværende regering eksempelvis *Regeringens strategi mod parallelle retsopfattelser* (Regeringen, 2012), men senere studier har vist, at strategien havde meget begrænset – hvis overhovedet nogen – effekt på problemerne med nikahfastholdelse (Liversage & Petersen, 2020). Ligeledes vedtog Folketinget 1. marts 2021 lovgivning, hvormed man forsøgte at ulovliggøre nikahfastholdelse, men denne lovgivning er formentlig kun relevant i et yderst snævert segment af sager om nikahfastholdelse (Vinding & Petersen, 2023). På tidspunktet for evalueringen (2024) har der endnu ikke været en domsfældelse for nikahfastholdelse.

Nikahfastholdelse skaber to signifikante problemer, som myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører for nuværende ikke kan løse: 1) Kvinder i nikahfastholdelse kan være så fokuseret på at opnå islamisk skilsmisse, at eksisterende socialfaglige metoder bliver ineffektive. Dermed bliver fraværet af en islamisk skilsmisse en barriere i forhold til, at myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører kan hjælpe kvinderne. 2) Kvinder i nikahfastholdelse er ofte villige til at opgive deres rettigheder under dansk lov, eller villige til at indgå urimelige aftaler med store konsekvenser for deres videre liv og velbefindende blot for at opnå deres mands samtykke til islamisk skilsmisse. Dette fænomen kaldes *weaponized talaq* og udgør en reel underminering af dansk lovgivning og kvindernes retssikkerhed (se afsnit 3.2.3). TiDOS adresserer effektivt begge problemer for danske myndigheder og statsstøttede civilsamfundsaktører.

Nikahfastholdelse kan have alvorlige konsekvenser for både kvinders og deres børns velbefindende og helbred. Det er eksempelvis almindeligt at personer, der udsættes for tvingende kontrol og æresmotiveret kontrol, udvikler PTSD (Crossman & Hardesty, 2018; Dokkedahl & Mølgaard, 2024). Desuden kan kvinder blive selvmordstruede, hvilket var tilfældet med Ayan, som ikke kun overvejede at begå selvmord – hun ville tage sin yngste datter med i graven, for at hun ikke skulle leve samme liv som hende selv:

Jeg har været syg i fire år med, hvad hedder det, depression – altså virkeligt langt under. Jeg kunne også have taget mit eget liv, og jeg havde planlagt det hele, og det værste er; jeg planlagde, at jeg ville også tage min yngste [datter] med, fordi jeg tænkte, at hvis jeg ikke tager hende med, eller hvis jeg ikke tog hende med, så ville han hjernevaske hende, efter at jeg er død, og så ville han gifte hende med en eller anden igen, og så – fra [land uden for EU], en fætter eller et eller andet – og så starter vi forfra. Så ville hun blive en ny [Ayan] igen, og det ville jeg ikke have, så hun skal med mig [i døden]. Altså så langt nede var jeg. Men islam siger, at du må ikke begå selvmord. Du må ikke dræbe. Og det

var så det der, der holdt mig tilbage hver gang. Nej, det gør du ikke, og nej, du må ikke dræbe hende. Hun har lov og ret til at leve videre, selvom jeg ikke er her.

Ayan så ingen anden måde, hvorpå hun kunne redde sin yngste datter fra at skulle leve det samme liv, som hende selv. Ayans ældste datter fattede dog mistanke, og hun får til sidst presset Ayan til at bekende sine planer. Ayan fortæller om hendes ældste datter, at:

Og så spurgte hun, ”Hvad er det? Har du tænkt på noget?” Så sagde jeg, ”ja det har jeg faktisk. Jeg vil gerne afslutte mit liv.” Og så var jeg grædefærdig, og så [sagde min datter,] ”det gør du ikke mor. Det gør du ikke på grund af [uklart]. Det gør du ikke.”

Ayans selvmordstanker er ikke unikke, og det er veldokumenteret i forskningen, at et segment af kvinder, der lever i vold og kontrol, kan blive selvmodstruede.

3.2.2 Frigørelse gennem islamisk skilsmisse

Nikahfastholdelse anvendes typisk som et kontrolredskab i tre adfærdsmønstre, som også er velkendte i en ikke-religiøs ramme: tvingende kontrol, æresmotiveret kontrol og post-separationsvold. Det vil sige, at der er tale om former for vold og kontrol, som samfundet almindeligvis ville kunne håndtere, men den religiøse dimension af kvindernes problemer udgør i nogle sager en uoverkommelig udfordring.

Kvinderne, som henvender sig til TiDOS, er bevidste om, at de ikke nødvendigvis kan forvente, at deres mand accepterer deres islamiske skilsmisse. For en stor del af kvinderne syntes dette imidlertid ikke at være afgørende. Under en observation af et skilsmisseritual forklarede en kvinde eksempelvis, at hun havde henvendt sig til TiDOS, fordi hendes veninde havde haft god erfaring med TiDOS. Veninden sad ved siden af og forklarede efterfølgende, at hendes mand ikke havde accepteret skilsmissen, men det betød ikke noget for hende, for hun vidste, at hun var skilt. Det blev også tydeligt i samtalerne efter skilsmisseritualet, at ingen af de to kvinder havde nogen forventning om, at deres (eks)mænd ville acceptere deres islamiske skilsmisse. Det var ikke derfor, at de henvendte sig til TiDOS – de kom til TiDOS for at blive skilt i deres egne øjne.

Alle seks informanter forklarer, at de havde brug for en islamisk skilsmisse for at kunne frigøre sig fra nikahfastholdelse. Fem informanter følte både et spirituelt og et praktisk behov for at blive islamisk skilt, mens Hafsa udelukkende følte et praktisk behov, eftersom hun ønskede at bringe sin mands udøvelse af post-separationsvold til ophør. Dette afsnit har fokus på de fem informanter, som følte et spirituelt behov.

Alle fem informanter forklarer, at de havde brug for en islamisk skilsmisse for at løse dem fra et religiøst bånd til deres mand. Ayan fortæller eksempelvis, at ”jeg er blevet gift på en religiøs måde først og fremmest, og det er ligesom to sjæle, der er bundet sammen.” For informanterne udgør den civile skilsmisse blot et praktisk forhold med konsekvenser under dansk lov, mens den islamiske skilsmisse afgør, om de reelt er gift eller ej. Bushra udtrykker det således: ”jeg er

muslim, og for mig er det at være fri, det er jo på den islamiske måde. For mig er dansk skilsmisse; det vil ikke betyde noget, det er kun på papir, og det vil ikke betyde min frihed.” Det vil sige, at kvinderne søger deres frihed gennem den islamiske skilsmisse – ikke den civile skilsmisse. Nour slår indledningsvis fast, at den islamiske skilsmisse ”har simpelthen være altafgørende”, hvorefter hun uddyber:

Jeg kunne mærke, at jeg havde brug for at slippe fri og mærke mit selvstændige individ, som har været gemt væk på grund af, at ja, at jeg har skullet indrette mig efter de normer, der var i familien – mest af alt min eksmands familie. Ja, fordi jeg følte, at jeg havde brug for at kunne mærke, at jeg er et selvstændigt tænkende menneske, og jeg er herre over mit eget liv.

Alle fem informanter fortæller, at den islamiske skilsmisse løste dem fra spirituelle bånd. Den spirituelle dimension er vigtig, fordi den gør kvinderne sårbare over for religiøs tvingende kontrol (Sharp, 2014). Iman forklarer – ligesom mange andre kvinder udsat for religiøs tvingende kontrol – at hun ikke kan sige fra, når hendes mand anvender islamiske argumenter i hans udøvelse af vold og kontrol: ”Men jeg kan heller ikke sige fra. Også på grund af, qua når han bruger islam imod mig” (Petersen, 2025b).

Den spirituelle dimension har implikationer for, hvordan informanterne agerer i forhold til udøvelse af kontrol. De beskriver, hvordan deres mand og/eller familie anvender islamiske argumenter til at legitimere kontrol over dem, men den islamiske skilsmisse giver dem et værktøj til at gøre modstand. Nour, som på dette tidspunkt er flyttet fra sin mand og separeret i Familieretshuset, forklarer eksempelvis om sin mand:

Han følte, at han havde retten til at dukke op uanmeldt. Der vidste jeg godt, at hvis jeg fik en skilsmisse, så ville jeg som minimum kunne sige til min far og mine brødre, at han har islamisk set ingen ret til at komme ind i min lejlighed overhovedet. Så det var mest og først og fremmest derfor. Men da det så gik hen og kunne blive brugt imod mig på den anden måde, så blev det et akut behov.

Det akutte behov, som Nour nævner til sidst, er, at hun efter et par års separation møder en anden mand, som hun ønsker at blive gift med. På dette tidspunkt har hun ikke brudt med sin familie endnu og har et håb om, at familien vil respektere hendes valg. For at kunne legitimere det nye forhold, har hun derfor brug for at indgå nikah med sin kæreste, men dette kræver en islamisk skilsmisse fra hendes (eks)mand. Dette er et behov, som også kommer til udtryk i de øvrige interviews – dog uden at være akut. Samira forklarer eksempelvis, at

Altså, hvis jeg ikke bliver skilt, så kan jeg ikke se mit liv bagefter. Jeg kan ikke blive gift med en anden mand, hvis jeg ikke bliver skilt med min eksmand. Så derfor var det rigtig meget vigtigt for mig, at jeg blev skilt, så jeg kunne se mit liv bagefter.

Det vil sige, at kvinderne søger skilsmisse af en eller en kombination af tre årsager: 1) De ønsker at frigøre sig fra vold og kontrol; 2) De ønsker at kappe spirituelle bånd; 3) De ønsker at have

muligheden for at kunne gifte sig med en anden person, hvis de skulle møde en ny mand. De er alle enige om, at den civile skilsmisse ikke kan give dem denne frihed.

3.2.3 Weaponized talaq

Det er et velkendt fænomen, at kvinder betaler store summer eller indgår urimelige aftaler for at sikre deres mands samtykke til islamisk skilsmisse. Det vil sige, at kvinder eksempelvis afstår forældremyndigheden til fælles børn, for at deres mand som modydelse samtykker til islamisk skilsmisse. Fænomenet kaldes weaponized talaq (Jaraba, 2019; Petersen, 2025b), og til trods for at det er veldokumenteret i både dansk og international forskning, så benægter Familieretshuset at fænomenet eksisterer i en dansk kontekst.⁵ Denne manglende anerkendelse og dermed manglende handlevejledning stiller kvinder, som oplever weaponized talaq, i en særlig sårbar situation.

Interviewguiden til evalueringen indeholder ingen spørgsmål om weaponized talaq. Alligevel dukker fænomenet op i et af interviewene, hvor Iman fortæller om sin mand at: ”Men han opsatte det her, at ’jeg skal have min datter, du må ikke date en ny, du skal bo alene.’ Alle de der ting. Og jeg sagde jo bare ’ja, ja, ja.’” Ligeledes var Iman villig til at betale penge for sin skilsmisse, som hun fortæller:

Iman: Han kunne sige 20.000; så sagde jeg, at ”det er fint, at du får 20”. Så var det lige pludselig 30. Så siger jeg ”du får 30”. Jeg gik jo med til det, for jeg ville bare ud af det.

Interviewer: Men du har aldrig betalt nogen penge til ham?

Iman: Nej, fordi det steg jo hver gang, jeg sagde ”ja”. Hver gang jeg sagde det, så var det lige pludselig ikke pengene. Så kom der noget andet...

Iman ville gøre hvad som helst for at få sin islamiske skilsmisse. Hun forklarer, at det var et rent praktisk anliggende, som gjorde, at hun ikke afstod forældremyndigheden over deres fælles børn i Familieretshuset og dermed blev islamisk skilt ved at indgå en weaponized talaq:

Men han kunne simpelthen ikke rumme at tage sig af min datter på daværende tidspunkt, men jeg tror, at det var fordi, hun var så lille, og jeg tror, hvis det havde været samme situation nu, så havde han taget hende. Så havde han hundrede procent taget hende, fordi nu er det overskueligt med hende. Nu er hun XX år, og nu er det nemt. Eller ikke på den måde, men spædbarn er lidt noget andet, ik. Han har jo aldrig passet barnet; han har aldrig holdt hende før.

Når kvinder ikke kan få hjælp til at blive islamisk skilt, så kan de anse weaponized talaq som den eneste mulighed for at undslippe vold og kontrol. Ligeledes er det ikke usædvanligt at kvinder,

⁵ Se Berlingske dækning (Birk, 2020) og: Social og Indenrigsministeriet (2020): ”Notat om Religiøse Skilsmissekontrakter”. Social- og Indenrigsudvalget 2019-20 almindelig del – endeligt svar på spørgsmål 780: <https://www.ft.dk/samling/20191/almdel/sou/spm/780/svar/1705030/2268789.pdf> (tilgået 2. december 2024).

som bliver opmærksomme på deres rettigheder under dansk lov, straks afstår disse i forhandling om weaponized talaq (Petersen, 2021). Jørgensen fortæller, at de jævnligt oplever at blive kontaktet af danske myndigheder om sager, hvor kvinder er ved at indgå weaponized talaq. I mange af disse sager kan weaponized talaq undgås ved at kvinderne får en islamisk skilsmisse i TiDOS.

Det vil sige, at ved at henvende sig til TiDOS kan myndighederne sikre kvinder en islamisk skilsmisse, hvorved de fjerner kvindens motivation for at indgå weaponized talaq. Dermed medvirker TiDOS til at sikre, at muslimske kvinder i praksis – ikke kun i teorien – har de rettigheder, som dansk lovgivning foreskriver.

3.3 Skilsmisseritualet

Når en kvinde henvender sig til TiDOS har hun først en forsamtale med Jørgensen eller Khankan. Her fortæller kvinden sin historie og får en indføring i TiDOS's skilsmisseproces. Kvinden får herefter skilsmisседokumentet tilsendt på mail og opfordres til at læse og udfylde det inden dagen for skilsmissen. Et fåtal åbner slet ikke dokumentet, andre læser det kun, mens andre igen udfylder det.

Skilsmissen i TiDOS foregår siddende omkring et bord (eller online via video-chat). Indledningsvis fortæller kvinden sin historie til Khankan, mens Jørgensen eller en anden tager noter til det islamiske skilsmisседokument. Når kvinden har fortalt sin historie, gennemgår Khankan skilsmisседokumentet med kvinden, hvorefter det bliver underskrevet af kvinden, Khankan og vidner. Khankan ser gerne at kvindens familiemedlemmer også underskriver dokumentet, sådan at de inddrages i deres datters skilsmisse. Dette er en handling, som har vist sig at have en positiv effekt på, hvordan skilsmissen efterfølgende opfattes i kvindens nærmiljø. Til sidst afsluttes ritualet med en fællesbøn, hvor åbningskapitlet af Koranen reciteres (for en detaljeret beskrivelse af skilsmisseritualet og -processen, se Petersen, 2025b).

3.3.1 Et socialfagligt blik

I modsætning til udbredte ideer om minoritetskvinders passive accept af undertrykkelse, så viser forskningen, at minoritetskvinder ofte udviser stor handlekraft i forhold til at bryde ud af kontrol (Liversage & Petersen, 2020; Walker, 2016). Barriererne for at kunne bryde med vold og kontrol er imidlertid ofte så store, at det kan være yderst vanskeligt for kvinderne at slippe fri. Eksempelvis kan kvinder i nikahfastholdelse føle sig magtesløse, fordi den islamiske skilsmisse udgør en uoverkommelig barriere i deres frigøringsproces.

TiDOS arbejder ud fra ideen om at facilitere kvinders frihedskamp. Det vil sige, at TiDOS tager ikke over for kvinder. Den islamiske skilsmisse udstedes delvist af TiDOS som en parallelretslig handling – dette ses eksempelvis i det islamisk-juridiske sprog, som anvendes i

skilsmisshedokumenterne. Der er dog primært tale om, at TiDOS skaber en ramme, hvori kvinderne selv løser sig fra deres islamiske ægteskab ved at gøre brug af deres islamiske skilsmisseret. Dette kommer til udtryk flere gange i skilsmisseritualet, når Khankan siger, at ”det er Allah, som giver dig retten til skilsmisse” eller ”det er ikke os, der skiller dig. Du gør brug af din ret til islamisk skilsmisse”. Dette er en afgørende forskel i forhold til andre parallelle retspraksisser i Danmark, som opfatter sig selv som religiøse råd eller domstole. Desuden gør Khankan gældende under skilsmisseritualerne, at det er den civile skilsmisse som tæller, mens hun samtidig anerkender kvindernes følte behov for en islamisk skilsmisse.

Tilgangen til islamisk skilsmisse i TiDOS er tydeligt inspireret af kognitiv terapi, hvilket blandt andet ses i Khankans proaktive arbejde med kognitiv omstrukturering under selve skilsmisseritualet. Desuden viser det sig i, hvordan Khankan tilpasser skilsmisseritualet til hver enkelt kvinde for at skabe en ramme, hvori kvinder på en måde, som er meningsfuld for dem selv, aktivt kan skille sig fra deres mand – altså hvor kvinderne (med Khankans hjælp) løser sig fra det bånd, som nikahfastholdelsen udgør.

3.3.2 Bøn og skilsmisshedokumenter

Når kvinderne ankommer til TiDOS, har de høje forventninger til, hvad der skal ske. De er dog også nervøse, og en enkelt beskriver det som frygtindgydende at skulle tale med en imam. Nour fortæller, at:

Jeg husker det som om, det var tidligt på dagen. Der kom jeg ind, og jeg bliver introduceret for de andre vidner af Sherin. Og jeg kan mærke, at mit hjerte, det banker. Og jeg ved ikke helt, hvorfor jeg ikke husker, hvad der går gennem mit hoved af tanker. Men jeg kan huske, at jeg er nervøs. Jeg tror måske, fordi jeg har tænkt, at det måske kunne være for godt til at være sandt, at jeg kunne få den her skilsmisse på egen hånd. For jeg havde hørt om så mange andre også før, som ikke har sluppet ud af deres dårlige ægteskab. Men så kom jeg ind og blev introduceret for de vidner, der sidder, og en af de kvinder, som også arbejder der, som skriver ned imens. Jeg husker ikke, hvad det var, hun skrev, eller om hun bare udfyldte nogle ting, som jeg skulle svare på. Men jeg blev i hvert fald, ja. En lang historie kort, jeg blev introduceret for de andre, som sidder der, og Sherin forklarer, hvad der kommer til at ske. Og så bliver der skrevet under af mig og Sherin og vidnerne, og den mandlige person, som også var der. Jeg kan ikke huske, hvad hans funktion var, men han skrev i hvert fald også under. Og så får jeg det her dokument i hånden, og jeg mærker, at jeg går hen og får koldsved, tror jeg, og lettelse på samme tid. Jeg kan huske, at jeg går stille og roligt. Jeg siger til mig selv, at jeg skal gå helt almindeligt ud af moskéen, men lige så snart jeg lukker den store port bag mig, så løber jeg. Jeg løber simpelthen af lettelse over at få det overstået. Der er ikke nogen, der kan tage det tilbage nu.

Ingen af kvinderne kan huske selve ritualet tydeligt, men de kan tydeligt huske følelserne, som overvældede dem, når de fik skilsmisshedokumenterne i hånden, og når fællesbønnen blev bedt. Nour fortæller, at hendes mand formelt har givet skilsmisse til hende på den korrekte islamiske måde flere gange, men det har bare ikke haft nogen effekt:

Min eksmand havde flere gange tidligere under vores skænderier sagt, *inti taliq*, det vil sige, jeg lader mig skille fra dig. Og så gælder det jo rent islamisk. Men det har han kun sagt til mig under fire øjne, og så benægtet det efterfølgende over for min familie og hans.

I henhold til islamisk jura, så er en skilsmisse endelig forkyndt (og kan ikke trækkes tilbage), når en mand har sagt *inti taliq* tre gange. I praksis er det dog tydeligt, at Nours mand har kaldt sine skilsmisser tilbage alligevel – og haft succes med det – uden at Nour kunne gøre noget. Derfor gør det en kæmpe forskel for Nour, at hun får et skilsmisshedokument i hånden, som hun siger:

Så for mig handlede det om at se det sort på hvidt. Fordi nu er der ikke nogen, der kan tage det fra mig. Der er ikke nogen, der kan benægte det længere. Og det er derfor, at det først går op for mig. I det øjeblik, jeg får dokumenterne i hånden. Og underskrevet.

Under observationerne af det islamiske skilsmisseritual havde 13 ud af 14 kvinder tydelige følelsesmæssige reaktioner ved den afsluttende bøn. Det viste sig på forskellige måder, hvoraf den mest hyppige var gråd. Iman beskriver oplevelsen således:

Og så begynder vi så at forkynde skilsmissen. Og der går jeg helt; der bryder jeg helt i gråd. Det er en forløsning. Alt kulminerede. Jeg havde følt mig fanget i så lang tid. Og jeg tænkt: ”nu får jeg endelig frihed”. Alt kulminerede... det var mest af alt en forløsning. Nu kunne jeg forhåbentlig blive sat fri, hvis man kan sige det sådan. Så jeg kunne slet ikke samle mig selv, og jeg rystede, og det hele var helt.... Det var bare en kæmpe forløsning.

I interviewene beretter alle seks informanter om den forløsende effekt af både den afsluttende bøn og at få skilsmisshedokumenterne i hånden. Iman fik dog ikke fået noget dokument i hånden før senere, for hendes skilsmisse foregik online, hvilket var vigtigt for hendes situation:

Jeg får skilsmissen gennem Teams. Jeg kunne ikke møde op. Jeg var simpelthen for knækket. Jeg kunne ikke noget som helst. Jeg var bange. Jeg var alting. Ja, og så får jeg skilsmissen via Teams. Jeg kunne ikke rumme andet.

TiDOS faciliterer islamiske skilsmisser for kvinder i hele landet (og til tider også for kvinder i udlandet), og de laver en stor del af deres skilsmisser online. Interviewet med Iman indikerer, at nogle kvinder kan have en fordel af at kunne blive skilt i deres eget hjem, mens andre kvinder formentlig vil få mere ud af en skilsmisse med fysisk tilstedeværelse i TiDOS.

3.3.2 Frihed

Alle seks kvinder føler en øjeblikkelig forløsning og frihed under og efter den islamiske skilsmisse. I ovenstående afsnit (3.3.2) fortæller Nour om, hvordan hun løb af glæde, så snart hun var ude af TiDOS. Ligeledes beskriver Ayan, at

Jeg købte en kaffe fra Espresso House, fordi jeg ville belønne mig for det, jeg havde gjort. Jeg sagde det til mig selv, at du har underskrevet på din frihed. For dit liv. Så nu skal vi fejre det. Nu når jeg siger vi, det er mig selv. Jeg købte en god kaffe på Espresso House, og så drik den, og så køre jeg hjem. Eller, tage toget hjem. Og jeg græder hele vejen. Alle kiggede men I don't care. Jeg skulle bare sådan ligesom rette ud. (Ayan)

Ayan fortæller, at ”jeg græder flere dage derhjemme” og tilføjer, at hun først fortalte sine brødre om skilsmissen efter, hun havde fået den:

Der ringer jeg til dem, og så tog jeg mig sammen og ringer til dem og sagde, ”nu har jeg søgt skilsmisse. På en islamisk måde, der hedder *khula*, og det har jeg gjort. Og hvis han prøvede at ringe til jer for at få mig til at skifte mening, så er det for sent, fordi jeg har gjort det. Jeg har underskrevet det papir.” ”Nej, nej”, sagde de. ”Nu bestemmer du. Vi er med dig lige meget, hvad han siger, og hvad han gør. I don't care.” De siger alle tre, at de er ligeglade med, hvordan han vil reagere. Og hvis han ringede eller truede eller andet, så ville de være der indenfor halvanden time og snakke med ham. Det tager halvanden time max fra [andet land i Europa] til hertil. ”Så er vi der, så skal vi nok tage en samtale med ham. Hvis han generer dig, eller prøver at genere os.” (Ayan)

Ayan lægger til, at hendes børn ligeledes bakkede op om hendes skilsmisse, og at hendes eksmand kort efter også accepterede den, selvom han indledningsvis var afvisende, fordi han mente, at kvinder kun kan blive islamisk skilt, hvis deres mand samtykker. I dag er Ayan helt fri af den vold og kontrol, som hun har levet i, siden hun blev gift som mindreårig for næsten 30 år siden. Det vil sige, at hun nu før første gang i sit liv for sin egen skyld – eller som hun formulerer det: ”Jeg skal leve for mig selv. Jeg har altid levet for de andre.”

Det er forventeligt, at kvinderne ville få en øjeblikkelig virkning af det islamiske skilsmisseritual, og nogle syntes endda at have forudset virkningen, idet at de havde planlagt en fejring umiddelbart efter skilsmissen. Samira fortæller eksempelvis, at:

Samira: Det er samme dag faktisk, da jeg kom udenfor Mariem Moskeen. Jeg var rigtig meget glad, og jeg bare smilte, og ville gerne gøre alt, og så inviterede jeg min veninde til at spise udenfor og min søn. Det bliver sådan frihed, kan man sige det. Jeg var sådan.

Interviewer: Var det noget, du havde planlagt, at du skulle ud og spise?

Samira: Ja, det har jeg gjort. Jeg har planlagt, at hvis jeg bliver skilt, så jeg bare skal ud og hygge med min søn, mine veninder og sådan noget. Og så har vi gjort det også.

Skilsmisseritualet har blandt andet en effekt, fordi kvinderne forventer effekten, men forløsningen og deres nyvundne frihed bliver senere udfordret, da ikke alle vil acceptere gyldigheden af deres

skilsmisse. Dette er også helt tydeligt i observationerne af skilsmisseritualet, hvor Khankan klæder kvinderne på med kognitive redskaber, som adresserer denne situation. Det vil sige, at Khankan giver kvinderne praktiske værktøjer til, hvordan de skal respondere, når deres mænd eller familie eventuelt udfordrer gyldigheden af deres islamisk skilsmisse. Khankan opfordrer altid kvinderne til at henvise sådanne udfordringer til TiDOS. Derfor oplever TiDOS med jævne mellemrum, at eksmænd og familier ringer for at diskutere den islamiske skilsmisse. TiDOS har en politik om, at ingen skilsmisser under nogen omstændigheder kan trækkes tilbage eller forhandles – indholdet af en skilsmissekontrakt kan end ikke diskuteres – men mænd, som har svært ved at give slip, tilbydes kognitiv terapi.

3.4 Effektmåling

Som bemærket i 3.3.2 så er det forventeligt, at kvinder, der har henvendt sig til TiDOS, oplever forløsning og frihed umiddelbart efter det islamiske skilsmisseritual i TiDOS. Det afgørende er imidlertid om effekten holder på lang sigt, hvilket er fokus for dette afsnit.

I figur 4 findes en oversigt over effekten af informanternes islamiske skilsmisser, som bliver uddybet nedenfor. Indledningsvis gennemgås Ayans historie for at vise, hvordan adgangen til islamiske skilsmisse kan give håb, fordi en ellers uoverkommelig barriere bliver overkommelig (afsnit 3.4.1). Dernæst gennemgås, hvordan kvinderne har anvendt deres islamiske skilsmisse aktivt i kampen for at slippe fri af vold og kontrol (afsnit 3.4.2). Til sidst vurderes effekten af alle seks skilsmisser på både subjektive og objektive kriterier (afsnit 3.4.3).

Navn	Mand accepteret	Familie accepteret	Føler sig skilt (ude af nikahfastholdelse)	Er kommet videre med sit liv
Iman	Nej	Ja	Ja	Ikke endnu
Ayan	Ja	Ja	Ja	Ja
Bushra	Delvist	Ja	Ja	Ja
Hafsa	Ja	Ja	Ja	Ja
Samira	Nej	Ja	Ja	Ja
Nour	Nej	Nej	Ja	Ja

Figur 4: Oversigt over effekten af skilsmisse i TiDOS.

3.4.1 Drømmen om skilsmisse

Som nævnt i afsnit 3.1.2 og 3.2.1 så fik Ayan en depression og blev sygemeldt i en fireårig periode, under hvilken hun blandt andet planlagde selvmord. Da Ayan gennem en medarbejder i en NGO blev gjort bekendt med muligheden for at blive islamisk skilt, så kontaktede hun indledningsvis Exitcirklen for at komme i et gruppeforløb for kvinder, der har været udsat for vold.⁶ Under forløbet fortæller gruppelederen til Ayan, at ”Du kan godt blive skilt”, siger hun. ”Du behøver ikke have hans samtykke”. Det tager dog et stykke tid, før det for alvor synker ind, som Ayan forklarer:

Det var så [gruppelederen], der fortalte mig, at ”du kan godt kontakte Josefine [Jørgensen] med hensyn til skilsmisse, og ja, du kan godt blive skilt”. Og så tænkte jeg, ”okay, kan jeg blive skilt?” ”Ja, det kan man godt,” sagde hun, ”du kan godt blive skilt.” ”Passer det? Kan jeg det?” [tænkte jeg]. ”Ja, det kan du godt,” sagde hun, ”du kan godt blive skilt.”

Jørgensen bekræfter over for Ayan, at hun kan blive islamisk skilt i TiDOS. Med denne bekræftelse lægger Ayan en plan for sin skilsmisse. Først vil hun stoppe med at tage sin medicin bestående af psykofarmaka og sovepiller:

Jeg stopper al medicin, og begynder at træne, fordi jeg fik også sovemedicin, jeg var afhængig af det, mod stress også og mod depression. Jeg var helt nede i kælderens. Og så træner jeg hver dag – 2-3 timer – for at blive dødtræt for at komme i seng og sove normalt, ligesom folk gør, når man er træt, så falder man i søvn.

Alt går efter planen, og Ayan søger og får efter to måneder et arbejde. Da hun har fået sine to første lønsedler søger hun om bolig, hvilket hun får to måneder senere, og hun flytter med det samme. På dette tidspunkt kontakter hun Jørgensen for at meddele, at hun nu er klar til at blive islamisk skilt. Efter skilsmisseritualet søger hun om skilsmisse i Familieretshuset.

I dag er Ayan både civilt og islamisk skilt, hendes mand har accepteret den islamiske skilsmisse, og fordi deres fælles børn pressede ham, så skrev han også under på skilsmissen i Familieretshuset, så den gik igennem hurtigt og uden problemer.

Ayans historie er bemærkelsesværdig, fordi den både viser vigtigheden af voldsfaglig behandling, og den viser, hvor hæmmende nikahfastholdelse kan være i forhold til at frigøre sig fra vold og kontrol. Ved at gøre Ayan bekendt med, at hun kunne få islamisk skilsmisse i TiDOS, igangsatte ovenomtalt medarbejder i en dansk NGO en kædereaktion (se afsnit 3.1.2) – Ayan havde hele tiden haft handlekraften, men hun sank ned i et hul, fordi den islamiske skilsmisse udgjorde en uoverkommelig barriere.

⁶ Gruppeforløbet hos Exitcirklen bestod af 13 ugers kognitivt gruppeterapiforløb af 2,5 timer om ugen.

3.4.2 Frigørelse gennem islamisk skilsmisse

For alle seks kvinder har den islamiske skilsmisse haft den ønskede effekt. De føler sig frie, og de er i stand til at sige fra over for nikahfastholdelse. Iman fortæller eksempelvis at:

Hvis han stadig kommer med nogle ting, så kan jeg jo sådan sige, ”vi er ikke gift” og ”altså, der er ikke mere. Vi er ikke gift mere. Jeg er ikke din kone mere”.... Jeg føler mig sådan bare. Jeg følger mig sådan fri. Jeg ved, at vi ikke er gift mere.

Den islamiske skilsmisse har med andre ord gjort Iman modstandsdygtig over for hendes mands brug af religiøse argumenter i udøvelsen af tvingende kontrol. Det er dog vigtigt at bemærke, at den islamiske skilsmisse ikke kan stå alene, når nikahfastholdelsen har været udøvet som en del af kontrolmønstre såsom tvingende kontrol, æresmotiverede kontrol og/eller post-separationsvold. Den islamiske skilsmisse kan dog udgøre en essentiel del af en frigøringsproces, hvis nikahfastholdelse er en barriere, som står i vejen for et effektivt behandlingsforløb – ligesom i sagen med Ayan (afsnit 3.4.1). Det vil sige, at det er den holistiske tilgang, hvor både kvindens behov for voldsfaglig behandling og en spirituel frigørelse bliver adresseret, som gør, at dette segment af kvinder, som ellers kan være vanskelige at hjælpe, kommer ud af vold og kontrol – herunder nikahfastholdelse.

Som beskrevet i afsnit 3.4.1 så gennemgik Ayan først et gruppeforløb i Exitcirklen, hvorefter hun blev islamisk skilt, men for Iman er det omvendt: Hun blev først islamisk skilt, og efter skilsmissen anbefalede Khankan, at hun kom i et gruppeforløb i Exitcirklen. Det er vigtigt at bemærke, at ligesom den islamiske skilsmisse kan være essentielt for kvinderne, så er det altafgørende, at de kommer i behandling for følgevirkningerne af vold og kontrol. Iman tog imod tilbuddet, og hun fortæller, at:

Det kan ikke beskrives. Man føler jo ikke, at man er fri. Man ved sådan rent symbolsk, at man er fri, men man føler ikke, at man er fri. Det tager jo [tid]. Det er jo en proces, og det var jo også derfor, at jeg allerede startede i gruppeterapi relativt kort tid efter. Allerede en uge efter jeg havde fået kontakt, fordi hun [Khankan] mente at det gav mening for mig. Netop for at ruste min robusthed.

Både tidligere studier og denne interviewundersøgelse peger på, at kvindernes robusthed og modstandsdygtighed i forhold til anvendelse af religion som kontrolredskab i tvingende kontrol, post-separationsvold og æresmotiveret kontrol styrkes gennem den islamiske skilsmisse. Denne robusthed er allerede tydelig i kvindernes forventninger til den islamiske skilsmisse. Iman forklarer, at ”han kan ikke kalde mig hans kone.... Han kan ikke komme og kræve sex.” Hun tilføjer, at:

Det føles ikke altid, som om jeg er skilt. Stadigvæk. Fordi der er stadig. Fordi han stadig ikke accepterer skilsmissen. Men jeg ved det. Det er noget helt andet. Jeg ved det. Jeg ved, at jeg er skilt. Du kan aldrig. Du kan bare komme an altså sådan med de der islamiske trusler. Så jeg ved det. Men det er stadig mærkeligt.

Udover den islamiske skilsmisse og behandling for følgevirkningerne af vold og kontrol kan der desuden være en lang række praktiske ting, der skal være styr på, når man bryder med vold og kontrol. TiDOS følger derfor op på de islamiske skilsmisser for at sikre, at kvinderne får den hjælp, som de har brug for.

Iman er et godt eksempel på en kvinde, som var så nedbrudt, at hun havde brug for omfattende hjælp efter den islamiske skilsmisse – hjælp som var essentiel for at hun kunne holde fast i sin islamiske skilsmisse og bruddet med sin mands udøvelse af vold og kontrol. Indledningsvis havde Iman brug for hjælp til at søge om tilhold imod sin (eks)mand, hvorfor Khankan og Jørgensen tog med hende på politistationen. Herefter hjalp Jørgensen med at udfylde stalkingskemaer, oprettelse af nyt telefonnummer og lignende praktiske anliggender, som skulle være på plads, inden TiDOS forkyndte skilsmissen til Imans (eks)mand. Iman fortæller, at ”Jeg havde bare brug for, at de lige tog styringen på de der punkter. Det var jo ikke super meget, men det var super meget for mig, fordi jeg kunne ikke rumme det” og tilføjer at ”Så kunne jeg fokusere på at være mor og få styr på vores sikkerhed. Og så styrede hun [Jørgensen] alt det praktiske.” Iman beskriver desuden hjælpen hun fik i TiDOS som anerkendende og validerende:

Hun gav ikke slip på mig på noget tidspunkt, Josefine [Jørgensen]. Vi sad også sammen efter hos politiet for lige at få ro på mig, at det var okay. Det var ikke bare. Altså de var ikke bare sådan en maskine, eller hvad man nu siger, sådan en fabrik, sådan: ”nå, næste”. Det var meget sådan, at det føles virkelig anerkendende og virkelig validerende. Og så, og Josefine gav ikke slip på mig på noget tidspunkt, også i kraft af det her med at skifte numre, der oplever man jo tit, at man ikke kan åbne så meget, når man er i det her. Så der kunne jeg sagtens have sagt, ”ja, det ordner jeg” men aldrig få det ordnet. Men der var hun så god til hele tiden at holde mig i hånden: ”Har du fået styr på det? Skal jeg lige gøre det for dig? Jeg kan godt gøre det for dig. Du kan bare sætte dig. Det ordner jeg.” Og hun var hele tiden til stede. ”Skal jeg komme og pakke tingene. Jeg syntes, at du skal tage over til din mor. Jeg sørger for sådan en, hvad hedder det, en alarm.”

Det er vigtigt at understrege, at der ikke er tale om, at Jørgensen tager over for Iman. TiDOS gør meget ud af at facilitere kvinders frihedskamp og stille praktisk hjælp til rådighed uden at overtage kampen. Iman havde brug for omfattende hjælp til at kunne handle på sin situation, og derfor aflastede Jørgensen for Iman, sådan at hun kunne være mor for sine børn og være i situationen. Iman fortæller om sin (eks)mand, at:

Han kom jo og bankede på min dør. Og der oplevede jeg også kollaps der [fra politiets side]. De forstod slet ikke, hvad det gik ud på. Så ringede jeg til Josephine, og så tog hun styringen igen og ringede til politiet og sagde, at ”nu skal I lige.” [Hun var en] kæmpe ressource i den periode. Jeg havde slet ikke klaret det uden den ressource. På ingen måde. Alle andre havde; så var der vagtskifte eller et eller andet. Hun var til stede hos mig klokken syv om natten, hele natten, hvis det skulle være. Hun sagde, ”skal jeg komme ud og pakke dine ting? Skal jeg?” Jeg har aldrig oplevet noget lignende. Det var bare så; så lige pludselig fik jeg sådan en kraft og tænkte, ”nej, det kan jeg faktisk godt selv.” Men bare det, at jeg vidste, at hun var der.

Iman er ikke en svag kvinde, men hun kæmper en ulige kamp. I dag er hun kommet ovenpå og kan klare sig selv, selvom hun, som det fremgår af afsnit 3.4.3 stadig kæmper med følgevirkningerne af vold og kontrol og for at frigøre sig fra sin mands udøvelse af post-separationsvold.

En vigtig del af forklaringen på TiDOS's succes med at skabe varige resultater for kvinder i nikahfastholdelse er, at den islamiske skilsmisse sjældent står alene – den følges op med relevant voldsfaglig behandling og praktisk assistance. Imans sag er ikke unik, selvom den tilhører et segment af sager, hvor TiDOS hjælper meget udsatte kvinder ud af vold og kontrol.

3.4.3 Alle er ude af nikahfastholdelse

Alle seks informanter er kommet ud af nikahfastholdelse. Ayans og Hafsas mænd og familier har accepteret deres skilsmisse. Bushras og Samiras familier har accepteret den islamiske skilsmisse, men deres mænd har ikke eksplicit accepteret skilsmissen. De gør dog heller ikke gældende, at nikahen stadig består. Bushras eksmand har giftet sig med en anden kvinde, mens Samira anmeldte sin mand til politiet og har ikke hørt fra ham siden. Både Bushra og Samira ser ved interviewtidspunktet andre mænd, som de er ved at lære at kende. Samira fortæller, at: ”Jeg er sammen med en, som vi skal kende hinanden faktisk. Fra fire måneder siden cirka. Vi bare kender hinanden. Jeg syntes, at han her god til mig, måske vi bliver gift i fremtiden.”

Ovenstående indikerer tydeligt, at alle fire kvinder er ude af nikahfastholdelse og kommet videre med deres liv. Bushra har desuden henvist en veninde, som ønsker islamisk skilsmisse, til TiDOS, hvilket er en tydelig indikation på, at hendes egen skilsmissen var en succes. Veninden er for nyligt blevet islamisk skilt i TiDOS.

Nour havde håbet, at hendes familie ville acceptere den islamiske skilsmisse. Hun fortæller dog, at denne plan mislykkedes til trods for en god start umiddelbart efter den islamiske skilsmisse i TiDOS:

Nour: Jeg sætter mig på en café, og så ringer jeg til min mor og siger til hende, at nu er jeg officielt skilt. Og på det tidspunkt har jeg stadig kontakt med min mor. Og så ønsker hun mig tillykke, at jeg endelig kommer ud af det.

Interviewer: Og det vil sige, at du meddeler din familie. Har du også vist dem dokumentet?

Nour: Jeg har sendt det til min mor efterfølgende. Fordi der går ikke lang tid fra, at jeg sidder på den her café samme dag til, at min mor begynder at tage afstand fra mig. Formentlig efter overtalelse fra mine ældre brødre. Hvor hun ikke gider tage telefonen, og jeg kan ikke rigtig komme i kontakt med hende.

Nour havde indtil dette tidspunkt holdt forholdet til sin kæreste hemmeligt, men da hendes familie ikke vil acceptere skilsmissen, fortæller hun, at ”så tænker jeg, ’jeg har ikke tænkt mig at

skjule noget længere, fordi jeg er en fri kvinde'. Og så begynder vi netop at gå sammen på gaderne." Dette bliver begyndelsen på en æresmotiveret konflikt, som medfører at Nour i længere perioder må gå under jorden af sikkerhedsmæssige årsager.

I dag har Nour kappet alle bånd til sin familie, og hun har ingen forhåbninger om forsoning. Hun fortæller, at "jeg har følt mig svigtet nok af min mor til ikke nogensinde at have tid til at lukke hende ind i mit liv igen." Nour lever i dag sammen med sin nye mand, som hun er blevet gift med, og de har fået et barn sammen.

Som den eneste er Iman endnu ikke kommet videre med sit liv, men hun har en plan for det videre forløb. Iman fortæller, at hendes mand har et stort netværk i den by, hvor hun bor, og derfor kan hun ikke færdes frit. Hun fortæller eksempelvis, at "jeg vil overhovedet ikke kunne finde en ny mand. Jeg vil aldrig kunne gå på en restaurant her eller noget som helst her." Iman har imidlertid søgt om fuld forældremyndighed, for at hun på sigt kan flytte til et andet sted i landet, hvor hun kan starte et nyt liv. Hendes mand har fået forkyndt et tilhold, men Iman fortæller, at han ikke overholder det, og hun har svært ved at få politiet til at gøre noget ved det. Derfor konkluderer hun at i praksis:

Jeg føler stadig ikke, at jeg kan gøre helt, hvad jeg har lyst til endnu. Jeg føler jo stadig, at der er en eller anden form for kontrol. Jeg føler mig ikke helt fri... Jeg føler mig jo stadig ikke... Jeg kan jo ikke stadig gøre, hvad jeg vil.

Indtil nu udlever Iman sin frihed gennem små overtrædelser af de regler, som hun tidligere var underlagt. Eksempelvis har hun oprettet en profil på Instagram og TikTok, og hun tager fra tid til anden ud for at more sig. Hun fortæller, at hun stadig har en del begrænsninger i forhold til at gå med make-up, have løst hår og klæde sig pænt offentligt – det er noget, der sidder i kroppen, forklarer hun. Men hun rykker hele tiden grænserne. Som beskrevet i afsnit 3.4.2, så er Iman ude af sin nikah, og hun har definitivt lagt forholdet til sin eksmand bag sig, men hun behøver fortsat behandling for følgevirkningerne af kontrol og vold, og hun står i en vanskelig sikkerhedssituation, som tilholdet indtil nu ikke har kunnet løse.

4 anbefalinger

TiDOS's socialfaglige tilbud til kvinder om islamisk skilsmisse er velfungerende og producerer imponerende resultater (se sammenfatningen i afsnit 1 for en konklusion). Der er imidlertid ressourceudfordringer, som bør adresseres. Selvom TiDOS har de administrative ressourcer til at håndtere en prioriteret venteliste for islamiske skilsmisser, så er det en udfordring, at kun Khankan kan facilitere de islamiske skilsmisser. Det gør TiDOS skrøbelig, at en eventuel langtidssygemelding fra Khankan formentlig vil resultere i, at den islamiske skilsmissepraksis i TiDOS må indstilles. Derfor anbefales det at ansætte en person på deltid, som kan supplere Khankan, og kan tage over i tilfælde af sygdom og travlhed. Khankan oplyser ved gennemgangen af evalueringens resultater, at hun er i gang med at træne fire kvinder til ligesom hende at facilitere islamiske skilsmisser i TiDOS.

Den kompromisløse tilgang til kvinders ret til islamisk skilsmisse medfører sikkerhedsudfordringer, som bør adresseres strategisk før en eventuel voldsepisode. TiDOS har ved flere lejligheder modtaget trusler, og Khankan har af den årsag i to perioder måttet gå med overfaldsalarm. Det anbefales derfor, at TiDOS får udarbejdet en sikkerhedsstrategi.

5 Litteratur

- Al-Sharmani, M., Mustasaari, S., & Ismail, A. A. (2017). Faith-Based Family Dispute Resolution in Finnish Mosques: Unfolding Roles and Evolving Practices. In S. Bano (Ed.), *Gender and Justice in Family Law Disputes* (pp. 270-291): Brandeis University Press.
- Bernard, H. R. (2011). *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches* (5th ed.). Lanham: AltaMira Press.
- Bigum, C., Vibjerg, T., & Momme, L. (2024, 21 October). Mange muslimer I Danmark vil ikke acceptere at lade en datter gifte sig med en ikkemuslim. *Jyllands-Posten*.
- Birk, C. (2020, 30 September). Ny bog: Offentlig myndighed stadfæster shariakontrakter. *Berlingske*.
- Birk, C. (2021a, 29 September). Afmagt Får Socialarbejdere til at Bruge Imamer ved Skilsmitter.
- Birk, C. (2021b, 27 September). Matfulde Familiers Æresbegreber Holder Indvandrerkvinder Fast i Voldelige Ægteskaber.
- Bowen, J. R. (2016). *On British Islam: Religion, Law, and Everyday Practice in Shari'a Councils*. Princeton: Princeton University Press.
- Brekke, T., Hadi, F., & Kozaric, E. (2022). The Role of Imams in Family Counselling with Muslim Families in Norway. *Journal of Muslims in Europe*, 11(2), 175-193.
- Brixtofte, M., & Khankan, S. (2024). *Ti trin ud af psykisk vold: Før under efter*. Copenhagen: Gyldendal.
- Crossman, K. A., & Hardesty, J. L. (2018). Placing Coercive Control at the Center: What Are the Processes of Coercive Control and What Makes Control Coercive? *Psychology of Violence*, 8(2).
- Dokkedahl, S. B., & Mølgaard, D. (2024). Krise- og traumereaktioner hos mennesker udsat for gentagen vold. In T. Baumbach, L. K. Minke, & T. Søberg (Eds.), *Partnervold og partnerdrab: Samfundets blinde vinkel*. Copenhagen: Djøf Forlag.
- Eiby, T. (2022, 27 January). Fra imamens venteværelse. *Weekendavisen*.
- Eijk, E. v. (2019). Khul' Divorce in the Netherlands: Dutch Muslim Women Seeking Religious Divorce. *Islamic Law and Society*, 26(1-2), 36-57.
- Jaraba, M. (2019). The Practice of Khul' in Germany: Pragmatism versus Conservatism. *Islamic Law and Society*, 26(1-2), 83-110.
- Jaraba, M. (2020). Khul' in Action: How Do Local Muslim Communities in Germany Dissolve an Islamic Religious-Only Marriage? *Journal of Muslim Minority Affairs*, 40(1), 26-47.
- Khankan, S. (2018a, 28 June). Psykisk vold forekommer alle steder så lad være at gøre det til et muslimsk fænomen. *Politiken*.
- Khankan, S. (2018b). *Women are the Future of Islam: A Memoir of Hope*. London: Rider.
- Khankan, S. (2024, 5 February). Sherin Khankan: Islamiske skilsmitter i Danmark – 7 anbefalinger til en løsning. *POV International*.
- Krayem, G., & Krayem, M. (2021). Muslim Women's Agency in Australian Domestic Violence Services. In G. Krayem & S. Carland (Eds.), *Muslim Women and Agency: An Australian Context*. Leiden: Brill.
- Liversage, A., & Jensen, T. G. (2011). *Parallelle retsopfattelser i Danmark: Et kvalitativt studie af privatretlige praksisser*: SFI: Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Liversage, A., & Petersen, J. (2020). *Etniske Minoritetskvinder og Skilsmisse – med Fokus på Muslimske Praksisser*. Retrieved from Copenhagen:

- Macfarlane, J. (2012). *Islamic Divorce in North America: A Shari'a Path in a Secular Society*. New York: Oxford University Press.
- Mencke, M., & Sabah, M.-B. (2024, 5 September). Afsnit 3: "Jeg ville gøre det igen." Politi og sagsbehandlere hjælper i stilhed kvinder med at få islamisk skilsmisse. *Zetland*.
- Petersen, J. (2021). The Practice of Two Danish Female Islamic Authorities Facilitating Divorce. *Journal of Muslim in Europe*, 10(3).
- Petersen, J. (2022). *The Making of a Mosque with Female Imams: Serendipities in the Production of Danish Islams*. Leiden: Brill.
- Petersen, J. (2024). Æresmotiveret kontrol og tvingende kontrol. In T. Baumbach, L. K. Minke, & T. Søberg (Eds.), *Partnervold og partnerdrab - Samfundets blinde vinkel*. København: Djøf Forlag.
- Petersen, J. (2025a). The Emergence and Institutionalization of an Islamic Divorce Council in Copenhagen: Analysing Sharia Practices Using Social Semiotics, Psychology, and Ritual Theory. In H. Elliesie & M.-C. Foblets (Eds.), *aw, Islam, and Anthropology in Europe and Beyond*. London: Routledge.
- Petersen, J. (2025b). *The Islamic Juridical Vacuum: An Ethnographic Study of How Parallel Legal Institutions Emerged in Denmark*. Leiden: Brill.
- Regeringen. (2012). *Regeringens Strategi mod Parallelle Retsopfattelser - Opgør med Tvang og Undertrykkelse ifm. Religiøse Vielser*.
- Roald, A. S. (2009). *Muslimar i Nya Samhället*. Gothenburg: Daidalos.
- Rothschild, B. (2000). *The Body Remembers: The Psychophysiology of Trauma and Trauma Treatment*. New York: W. W. Norton & Company.
- Saldana, J. (2016). *The Coding Manual for Qualitative Research*. Los Angeles: Sage.
- Sharp, S. (2014). Resisting Religious Coercive Control. *Violence Against Women*, 20(12), 1407-1427.
- Vinding, N. V., & Petersen, J. (2023). Regulering af Islamiske Ægteskabspraksisser i Nyere Dansk Lovgivning. (176).
- Walker, T. (2016). *Shari'a Councils and Muslim Women in Britain: Rethinking the Role of Power and Authority*. Leiden: Brill.